

СОЦІАЛЬНІ ВИТОКИ КОНФЛІКТУ СЕРЕД МЕШКАНЦІВ КОМУНАЛЬНИХ КВАРТИР КИЄВА В 1920-х роках

У статті розглядаються витоки конфліктів серед мешканців комунальних квартир Києва у 1920-х роках.

Ключові слова: соціальні конфлікти, історія повсякденності, комунальна квартира, побут, міське населення.

В умовах кризи традиційного суспільства на рубежі XIX – XX століть людей часто захоплювали у полон різноманітні утопічні ідеї про перетворення світу, формування нової людини тощо. В більшовицькій утопії чільне місце займав проект перебудови побуту на новій позакласовій основі, що мав замінити тисячолітні сімейні відносини політичною ідеологією. Механізоване, урбаністичне середовище мало б, згідно цих утопічних уявлень, створити нову, цілком гармонійну атмосферу спільного проживання мешканців “комунального раю”.

Однак, комунальна квартира радянського зразка 1920-х років була породжена не стільки ідеологічними чинниками, скільки практичною необхідністю вирішення болючого житлового питання. Вимушене співжиття людей з різним освітнім та культурним рівнем, різних національностей та віросповідань в умовах надзвичайно гострої боротьби за виживання породжувало особливий тип співжиття, в якому сусіди мали демонструвати просто неймовірні властивості пристосування та адаптації до ворожого середовища. Загальна бідність мешканців комунальної квартири та зменшення приватного простору до мінімуму перетворили конфлікти між мешканцями квартири на явище цілком ординарне. Однак, важливим для дослідження є не тільки пошуки витоків та причин або моделювання самої конфліктної ситуації в умовах комунальної кухні чи клозету, але й відшукати ті форми самоорганізації, що утворювалися між сусідами для вирішення цих протиріч.

Міжвоєнний період, відомий нам страшним голодомором, репресіями, маніакальними політичними авантюрами, залишив також свій слід у житті мільйонів як період становлення особливого радянського типу співжиття – комунальної квартири. Історія повсякденності є досить плідний та популярний напрямок у світовій історичній науці, що бере свої витоки ще від французької школи “анналів” Л. Февра та М. Блока¹. Недаремно майже усі дослідження “повсякденного сталінізму” звертаються також до теми комунального побуту². Історія комунальної квартири та особливі стосунки вимушеного сусідства зараз цікавлять представників різних гуманітарних наук³. Найбільш узагальнююча робота високого теоретичного рівня – це дослідження російського етнографа І. Утєхіна, що присвятив цілу главу теорії конфлікту в комунальній квартирі на матеріалах Петербургу⁴.

В сучасній вітчизняній історіографії останнім часом з'являються дослідження побуту міського населення, але переважно в екстремальних умовах – війни, або окупації⁵. Однак, залишається невивченим проблема конфлікту в середині самої колективної квартири.

В умовах воєнної кризи виживанню громадян сприяла згуртованість сусідів й створення нових зв'язків та обов'язків між ними. Одразу після перемоги лютневої революції, можливо під впливом загальної революційної ейфорії, в містах України почали з'являтися домові комітети, хоча мали вони цілком утилітарні завдання. Однак, ці новоутворені органи зовсім не регламентували життя мешканців багатоквартирних будинків.

Поява нових форм самоорганізації громад виглядає цілком логічно, адже в умовах кризи,

воєнної нестабільності, зникли звичні соціальні та державні інститути, що задовольняли побутові потреби людини. Та і самі потреби спрощувалися до мінімального виживання у агресивно налаштованому середовищі. Зменшувалася площа зайнята під житло, приватний простір звужувався, однак в умовах тотальної розрухи, страху перед реквізиціями та розправами, голодом та холодом цей процес був цілком виправданим. Центральне опалення не працювало, дрова та продукти доводилося заготовляти завчасно та у великій кількості, що було легше робити колективно. В окремих помешканнях мешканці влаштовували нічне чергування, щоб уберегтися від незваних “візитерів” тощо.

Замальовки з об'єднаного побуту 1920-го року залишила С. Зерова. В 1920 році вона проживала на вулиці Підвальній у невеликому мезоніні під дахом третього поверху: “Все помешкання складалося з трьох невеличких кімнат. В двох жили жінки: я з сестрою та дві її подруги, третю займав підстаркуватий самотній інженер, який тоді жив із слюсарського ремесла. Жили ми всі “комуною”. Кожен з нас вносив до загального казана свою пайку та якісь незначні гроші, варили на всіх і їли всі разом, господарювали й мили по черзі. Було звичайно холоднувати, але ми не скаржилися: адже всі навколо жили так само. Стосунки між нами всіма були добрі, жили ми дружньо й весело”⁶.

Незважаючи на погані побутові умови та зменшення житлової площі, у своїх спогадах С.Зерова стверджує, що жили вони дружньо й весело. В цій імпровізованій “комуні” усі жильці були із близького соціального середовища – представники міської інтелігенції, однорідне майнове становище у всіх членів та, за виключенням підстаркуватого інженера, майже однаковий вік. До того ж усі мешканці квартири не мали своїх сімей. Як свідчить далі авторка, після одруження на кухні з'явилися три примуси, що стояли на колишній плиті (готувати на дровах, у різний час для усіх мешканців квартири було неможливо). Поява окремих примусів означала розпад спільного господарства.

У своїй житловій політиці більшовики керувалися гаслом “хороше житло для всіх”, що насправді означало спробу покращити життя робітників. Для практичної реалізації цієї програми повинні були існувати спеціальні інститути.

У травні 1919 р. НКВС видав Постанову про утворення домових комітетів та спеціальне положення, що регламентувало його діяльність. Комітет обирався на загальних зборах мешканців, звичайно без участі усіх тих, хто був позбавлений громадянських прав. Домовий комітет та особливо його голова в умовах повного хаосу та безсилля радянської юридичної системи перетворювався на повноправного та неконтрольованого господаря будинку, якого боялися усі мешканці незалежно від соціального походження, адже від “ущільнення” ніхто не був застрахований.

Саме в цій галузі ми спостерігаємо перші конфліктні зони, що були пов'язані із формуванням внутрішньої ієрархії комунальної квартири. Як пише І. Утехін, в результаті скандалу завоюється або втрачається уже завойоване місце в ієрархії авторитетів⁷.

Згідно інструкції про існування домового комітету його члени та голова отримали досить незвичні та нетипові для органів самоврядування функції. Домком мав наглядати за виконанням зобов'язань власниками будинків, якщо вони ще були, стежити за освітленням та санітарним станом будинку, закуповувати паливо та розподіляти картки, що було цілком логічно. Однак, домком також мав право вимагати та перевіряти документи усіх жильців свого району. Представники цього всесильного органу обов'язково мали бути присутні при обшуках, арештах та облавах, надавати допомогу органам міліції та ДПУ. Але найгірше те, що згідно інструкції НКВС, саме домовий комітет представляв та подавав справи у відповідні органи про виселення з будинків громадян, що не виконують встановлених домкомом норм спільного проживання⁸. Таким чином, у перших комунальних квартирах вже існувала своя соціальна ієрархія, котра підтримувалася владою. В рамках пірамідальної структури, при постійній мобільності складу комунальної квартири, розгорталася нові конфлікти, що були викликані відсутністю чіткого законодавства та надзвичайною житловою кризою.

Формування типової радянської комунальної квартири відбувалося не одразу. Перші ревізії носили безсистемний та цілком спонтанний характер й здійснювалися у інтересах забезпечення швидко зростаючого радянського бюрократичного апарату. Однак, оскільки вилучення проводилося безсистемно, представники влади забирали просто перше, що впало

ім у очі, то менш презентабельні квартири зберігали свій усталений побут. Н. Полонська-Василенко згадує про 1920 р.: "Я була цілком самітня і винаймала три кімнатки в помешканні відомого богослова, колишнього професора університету св. Володимира та Жіночих курсів П.Я. Світлова"⁹. Вже через рік чи два помешкання із трьох кімнат для абсолютної більшості киян стане просто недоступним.

На ранній стадії формування соціального типу радянської комунальної квартири ми бачимо, що квартири із однорідним соціальним або корпоративним населенням знаходили можливість пристосовуватися до більшовицької політики. Міські та районні житлові комісії проводили постійне обстеження будинків із метою виявити зайві метри житлової площі, що загрожувало мешканцям цих будинків новою побутовою катастрофою. Звіт цих контролерів, свідчать, що часто мешканці Києва намагалися уникнути житлових реквізицій, вступаючи у зговір із представниками домової влади. Наприклад, під час обстеження жилого будинку по вул. Васильківській контролер виявив, що мешканці оформлювали кімнати на практикуючих лікарів, котрі мали право на окремі дві кімнати для огляду пацієнтів, котрі насправді там не проживали; приховували житлову площу та інше. За висловом цього прискіпливого контролера така ситуація можлива тільки тому, що члени комітетів знаходяться майже із усіма мешканцями у родинних зв'язках, або є близькими знайомими. Звичайно при таких умовах, – стверджує він, очікувати об'єктивності даремна праця¹⁰.

Головна причина житлової кризи – катастрофічна нестача квартирного фонду, що постраждав під час війни та продовжував постійно зменшуватися через безгосподарність. Якщо на середину 1920-х років кількість населення Києва вийшла на довоєнний рівень, то кількість квартир значно зменшилася. В середньому кількість кімнат та квартир у Києві за період з 1917 по 1924 р. зменшилася на 20%, що викликало погіршення умов проживання усіх верств населення.

Здавалося, що масові переселення робітників та інших соціальних груп, що потребували термінового покращення житлових умов зможуть кардинально змінити ситуацію, однак вже у 1924 р. виявилось, що квартирний фонд цілком вичерпано. Київський комітет комунального господарства змушений був констатувати, що питання забезпечення житлом робітників стояло дуже гостро, тому влада наказувала в найкоротший час закінчити переселення робітників у облаштовані помешкання¹¹. Одночасно житлово-експлуатаційна інспекція мусила визнати, що вільної площі у Києві більше немає й єдиний шлях – це ущільнення вже існуючих квартир¹².

Масове переселення робітників почалося в листопаді 1923 р. Результати по переселенню припадають на перші кілька тижнів, але надалі темпи спадають через роз'яснення прокурора про можливість переселення тільки у судовому порядку¹³.

Таким чином, на початку 1920-х років Київ перетворився на театр бойових дій за життєвий простір. На балконах та мезонінах у коридорах та кухнях, у підвалах та кімнатах відбувалася виснажлива баталія за квадратні метри та сантиметри. Сусіди мусили постійно стежити один за одним й коли дізнавалися, що якась родина має виїхати, одразу виникали конфлікти навколо вільної кімнати. Громадяни скаржилися у господарські та партійні органи, писали заяви та анонімки в міліцію та прокуратуру.

Так, мешканка квартири по вул. Воровського, 34, громадянка Крейніс жалілася, що в квартирі, де вона проживала, звільнилося дві кімнати, що були продані одним мешканцем іншому, що вселився, скоріше за все за згодою управдома¹⁴. Дійсно, згідно обстеження, виявилось, що колишня мешканка злощасних кімнат прописала на своїй житловій площі кустаря, отримавши від нього за чутками плату у розмірі 800 крб., а потім виїхала, продавши таким чином свою житлову площу¹⁵. За чутками не залишився без "винагороди" й управдом будинку.

Згідно існуючого законодавства кожен метр вільної площі ставили на облік. Як тільки звільнялася кімната, то домоуправ, або орендар чи навіть власник будинку був зобов'язаний не пізніше як через 2 тижні повідомити житлово-експлуатаційну комісію про вільну площу. Але в цей термін домоуправ мав право заселити кімнату іншими громадянами, здати її в оренду або й навіть продати. Зрозуміло, що така практика, в умовах гострого дефіциту житлової площі, створювала надзвичайно родючий ґрунт для різного роду махінацій та корупційних дій.

На засіданні житлово-експлуатаційної комісії при Комунальній секції київської міської ради

депутати відверто говорили, що домоуправи створюють різноманітні перепони у взятті на облік житлової площі¹⁶.

Хоча більшовицьке керівництво намагалося захистити пролетарську частину мешканців комунальних квартир. Для захисту мешканців від самоуправства орендарів та домоуправів у Києві почали діяти Домові Контрольні Комісії (ДКК), що об'єднувалися у районні кущі та підпорядковувалися Центральній контрольно-конфліктній комісії. Саме цей центральний орган намагався адміністративним шляхом увести у склад ДКК якомога більше: "партійних та комсомольців та створити єдину компактну пролетарську ячейку, що проявляє класову лінію при вирішенні житлових проблем"¹⁷.

Про розмах конфліктів свідчить чисельність ДКК. Вже у 1924 р. їх нараховувалося більше 2000¹⁸. Діяльність таких комісій ніяк не регламентувалася й її дії завжди можна було оскаржити у суді, або через вищі інстанції. На початку 1929 р. ДКК замінили Житлово-погоджувальні комісії, а в 1931 р. функції арбітра у вирішенні квартирних конфліктів покладені на товариські суди, рішення яких було остаточне.

У просторі комунальної квартири, де постійно відчувалася напружена атмосфера перманентної боротьби за виживання, дрібні сварки та непорозуміння переростали у надзвичайні конфлікти, розв'язати котрі мирним шляхом було практично неможливо. Тому вогнище образ, незадоволення та ненависті тліли місяцями та роками, щоб потім вибухнути із новою силою. Коли конфлікти переростають у затяжну фазу, будь який жест противної сторони, навіть направлений на примирення, трактується як ворожий й вихід із конфліктної ситуації стає неможливим¹⁹. Посилювали ці конфлікти також і соціальні чинники.

Як не дивно, але в країні, що назвала свій політичний лад "диктатура пролетаріату", саме робітники були найменш забезпечені житловою площею. Більше того, дискримінаційна політика радянської влади по відношенню до соціально ворожих елементів поставила робітників у надзвичайно непривабливі умови. На початку 1920-х років у пошуках нових форм вирішення житлової проблеми більшовики були змушені провести масову денационалізацію житлових приміщень.

Власники цих будинків були незацікавлені у наданні робітникам житла, адже згідно класового тарифу робітники, службовці, інваліди сплачували квартирну плату у кілька разів меншу за інших громадян. Один із робітників на засіданні секції комунального господарства міськради так описував ситуацію: "Вони (орендатори) із цих приміщень, роблять сараї, й по від'їзду робітника кличуть попів, кадять кадилом й кажуть слава богу, нечистий забрав цього радянського робітника. Два тижні він має право тримати приміщення за собою й ходить по базару та шукає собі квартиранта – даси 3 червінця буде квартира, не даси не буде"²⁰. Часто домовласники та орендарі, користуючись надзвичайною житловою кризою просто відмовляли здавати площу за нормованими ставками, а вкладали договір із пожильцями на приватних умовах за значно більшу платню²¹.

Таким чином, в основі конфлікту лежала матеріальна сторона проблеми, оскільки незважаючи на гучні гасла більшовиків, робітники та дрібні радянські службовці опинилися у дискримінаційному становищі.

Під час обстеження київських кооперативів, що в той час надавали своїм мешканцям найбільш вигідні та комфортні умови проживання виявилось, що менше 50% професійних робітників є членами кооперативів, а житлова площа, що вони займають, найменша серед 250 обстежених будинків²².

Доведений до відчаю професійний робітник Києва прямо у очі київському начальству висловив свої докори, повторюючи слово у слово крилату фразу відомого Булгаковського персонажу із роману "Собаче серце": "Як це так. Невже робітник на 11 році Жовтневих завоювань, повинен жити під парканом, а непмани та ще де які елементи, котрих можна назвати червоною буржуазією, та різні там доктори та професори мають розкішні квартири по 4 – 5 кімнат?"

А між тим в Києві приватним порядком через маклера можна знайти скільки хочеш кімнат по 15 – 20 карбованців у місяць за кімнату²³.

Спостерігаючи більш привілейоване становище радянських спеціалістів – науковців та інженерів, котрі згідно Декрету від 1921 р. мали право на додаткову площу, робітники висловлювали своє обурення. Один з робітників на засіданні житлової Комісії при Київській прямо

звинуватив спеціалістів у нехтуванні інтересів звичайних робітників: "специ із комунгоспу займають по кілька кімнат й бронюють так житлову площу, що кімнату у них отримують, а робітники отримати кімнату не можуть"²⁴. Інший робітник також висловив своє незадоволення й заявив, що учраспроду потрібно враховувати житлову кризу й наділяти кімнати не тільки науковим робітникам, але й простим робітникам, що потребують житла²⁵.

Цікаво, що під час обстеження виробничих будинків-комун, прообразу ідеального більшовицького житла, було проведено опитування робітників. Молоді дівчата будинку-комуни при цегельному заводі в м. Ірпені створили в умовах голодного карткового побуту цілком живу схему колективного життя. Максимально усупільнивши такі побутові види діяльності, як харчування, санітарно-гігієнічні заходи, спільну оплату за квартиру тощо. Однак, навіть у такому рівному середовищі відбувалися конфлікти, що доходили навіть до створення угруповань, оскільки у співмешканок були спроби поділити увесь колектив за соціальною ознакою – інтелігенція та селянство²⁶. Як бачимо, мешканці будинку-комуни мали конфлікт через виключно різне соціальне походження, що пояснюється різними побутовими практиками, стереотипами поведінки, звичками тощо. Коли наприкінці 1920-х років соціальна однорідність помешкань була остаточно знехтувана, тоді для "колишніх" особливо стало важливим підтримання символічної дистанції²⁷.

Найбільш яскравим прикладом типового квартирнього затяжного конфлікту стала драма, що кілька місяців тривала у квартирі по вулиці Хоревій, 21. Громадянка Туровська, що належала до "соціально чужих" верств населення, була змушена боротися із свавіллям групи мешканців, котра виникла навколо радянського бюрократа, що очолював домовий комітет. Конфлікт перетворився на затяжну травлю та переслідування громадянки. Не обійшлося також і без такого типового для комунальної квартири явища, як побутовий антисемітизм. Воюючі сторони були змушені звертатися у різні інстанції, партійні та радянські й тільки через загальні збори колективу вдалося дати формальну оцінку поведінці управдома²⁸.

Такий конфлікт є цілком типовим, оскільки в ньому ми бачимо цілий ряд чинників, що формували особливе конфліктно небезпечне поле. Сам же привід для конфлікту навіть не вказується, а скоріше він був настільки дрібний, що його навіть й забули, або його просто й не було. Реальні ж причини полягали у тому, що в умовах звуженого приватного простору, а отже розширення соціального, повинні були виникнути певні формальні норми поведінки, котрі неможливо було оформити жодним законом. Люди із різним рівнем культури та освіти, соціальним походженням та національністю, а також різним ієрархічним положенням, всередині квартири мали або пристосуватися до таких умов, або ж вступали у конфлікт.

Поруч із різними соціальним типом поведінки в радянській комунальній квартирі 1920-х років існувала й матеріальна дискримінація. Різні верстви населення сплачували різну плату за користування електроенергією, водою, каналізацією, хоча споживали комунальні послуги приблизно порівну. Градація була навіть серед професійних робітників й залежала від заробітку. Таким чином, завжди залишався простір для заздощів та незадоволення своїми сусідами, ті хто сплачував більше за ті ж послуги стежили, щоб їх сусіди, котрим доводилося платити менше не могли скористатися зайвим кіловатом чи відром води. На цьому ґрунті атмосфера комунального побуту тільки загострювалася.

Таким чином, радянський культурний проект комунальної квартири провалився із самого початку. Не вдалося суттєво поліпшити умови життя робітників, атмосфера комунальної квартири аж ніяк не сприяла формуванню нового типу радянської людини – комунара. Навпаки умови проживання "сусідів мимоволі" створювали надзвичайно родючий ґрунт для конфліктів, вирішити які в руслі більшовицької житлово-комунальної політики було дуже важко. Вимушене співмешкання людей на обмеженій території обов'язково призводило до формування певної вертикалі стосунків, що стало причиною першого типу конфлікту. Якщо взяти до уваги заплутане радянське законодавство у цьому питанні, то боротьба за лідерство, як право здійснювати насильство стала розповсюдженим явищем у комунальних квартирах 1920-х років й проіснувала аж до їх повного занепаду.

Інший тип конфлікту – горизонтальний був пов'язаний із строкатим складом мешканців комунальних квартир. Протиріччя виникали на класовому ґрунті, в чому сприяла більшовицька дискримінаційна політика в галузі житлового господарства. Причиною конфлікту часто ста-

вали також і різний рівень освіти, культури та відповідно геть різний навіть протилежний побутовий досвід.

Незважаючи на нестерпні умови життя, постійні сварки та конфлікти мікрокосмос комунальної квартири продовжував існувати. В ньому гартувалися кілька поколінь радянських людей, набуваючи нових рис характеру – уміння поважати владу та відстоювати свої права, захищати своє право на приватність та допомагати тим, хто потрапив у біду, пильно стежити за своїми співмешканцями та уміти прощати їм.

¹ Блок М. Апология истории или Ремесло историка. – М., 1973. – 324 с.; Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV – XVIII ст. – Т. I: Структури повсякденності: можливе і неможливе. – К., 1995.

² Лебина Н. Повседневная жизнь советского города: нормы и аномалии. 1920 – 1930 годы. – СПб., 1999. – 320 с.; Фитцпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история советской России в 1930-е годы: город. – М., 2001. – 332 с.

³ Герасимова Е. Советская коммунальная квартира // Социологический журнал. – 1998. – №1–2. – С. 225 – 243. Орлов И.Б. Жилищная политика советской власти в первое послереволюционное десятилетие // Наука – сервису: VIII-я Международная научно-практическая конференция: Сборник докладов на пленарном заседании / Под ред. Ю.Н. Маслова. – Ч. I. – М., 2003. – С. 142 – 149.; Орлов И.Б. "Мир, вывернутый наизнанку": Коммунальное жилье как "неотъемлемая норма жизни" рабочих семей // Солидарность. – 2002. – № 12. – С. 14 – 15.; Жилище в России: век XX. Архитектура и социальная история. – Монографический сборник. – М., 2001 – 192 с.

⁴ Утехин И. Очерки коммунального быта. – М., 2001. – 248 с.

⁵ Вільшанська О. Повсякденне життя населення України під час першої світової війни // Український історичний журнал. – 2004. – №4 – С. 67 – 81; Заболотна Т. Житлова проблема в окупованому Києві // Там само. – 2006. – № 3. – С. 158 – 172.

⁶ Київські неокласици. / Упорядник В.Агеева. – К., 2003. – С. 94.

⁷ Утехин И. Очерки коммунального быта. – М., 2001. – С. 97.

⁸ Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади та Управління України (далі – ЦДАВОВУ України). – Ф.5. – Оп.1. – Спр.29. – Арк.14.

⁹ Полонська-Василенко Н. Київ часів М.Зерова та П. Филиповича // Хроніка 2000. – 1993. – №1–2. – С.118.

¹⁰ ЦДАВОВУ України. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.35. – Арк.29.

¹¹ Державний архів міста Києва (далі – ДАМК). – Ф.Р.-1. – Оп.1. – Спр.34. – Арк.11.

¹² ДАМК. – Ф.Р.-1. – Оп.1. – Спр.102. – Арк.24.

¹³ ДАМК. – Ф.Р.-1. – Оп.1. – Спр.34. – Арк.18.

¹⁴ ДАМК. – Ф.Р.-1. – Оп.1. – Спр.1313. – Арк.15.

¹⁵ Там само.

¹⁶ ДАМК. – Ф.Р.-1. – Оп.1. – Спр.102. – Арк.23.

¹⁷ Там само. – Арк.25.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Утехин И. Вказ праця. – С. 99.

²⁰ Державний архів міста Києва. – Ф.Р.1. – Оп.1. – Спр.62. – Арк.47.

²¹ Волосник Ю. Приватнопідприємницька діяльність нової буржуазії України в житловій сфері в роки НЕПу // Вісник Харківського національного університету ім. В.П. Каразіна. Історія. – Вип.35. – Харків, 2003. – С. 157.

²² Жук. Классовая линия в жилищно-арендной кооперации. // Жилищная кооперация Украины. – 1927. – №5. – С.10.

²³ ДАМК. – Ф.Р.1. – Оп.1. – Спр.1313. – Арк.96.

²⁴ Там само. – Спр. 102. – Арк.23.

²⁵ Там само.

²⁶ ДАМК. – Ф.Р.11. – Оп.1. – Спр.36. – Арк.134.

²⁷ Герасимова Ю. Советская коммунальная квартира. // Социологический журнал. – 1998. – №1 – 2. – С. 235.

²⁸ ДАМК. – Ф.Р.1. – Оп.1. – Спр.1313. – Арк.85 – 90.

В статье рассматриваются истоки конфликтов в коммунальных квартирах Киева в 1920-х годах.

Ключевые слова: социальные конфликты, история повседневности, коммунальная квартира, быт, городское население.

The origins of conflicts in Kyiv communal flats in 1920-ies are analyzed in the article.

Key words: social conflicts, history of ordinariness, communal flat, way of life, urban population.